

ОЛЬГА БУРОВА,

кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології Національної академії наук України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLGA BUROVA,

Candidate of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow at the Department of Sociopolitical Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

burova_olga@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-4149-8859>

Популізм: драйвери, вимірювання та запобіжники

Поза сумнівом, завдяки Дональду Трампу, «Брекзиту» та деклараціям низки політичних лідерів, які виступають проти істеблішменту в Європі, США, Латинській Америці та Азії, видається, що всі говорять про популізм. Водночас у популізмі немає нічого нового. Він тривалий час супроводжував демократичну політику. Зараз ми живимо за умов певного розквіту популізму. Це визначає нагальність дослідження цього явища, його впливу на природу політики та відповідні соціологічні методи.

За визначенням знаного українського соціолога Ю. Сурміна, «популізм є політичним феноменом, який являє собою дисфункційну політичну діяльність, стиль політичної боротьби, поведінки, світогляд, які в своєму комплексному прояві мають за мету забезпечення реалізації владних цілей за рахунок демагогії, маніпулювання масовою свідомістю, демонстраційної підтримки інтересів народу» [Сурмін, 2009]. Таке сутнісне визначення доповнюється й коригується сьогоденними дослідженнями популістських тез і практик.

Зокрема, визначення «популіст» часто використовується в суспільствознавчій аналітиці в принизливому сенсі, для критики політиків за те, що вони потурають народним страхам. Наприклад, Ян-Вернер Мюлер писав, що популізм — політично сумнівне. У політичному істеблішменті на Заході не втрачають нагоди, аби затаврувати суперника, визначаючи його як популіста [Müller, 2016]. Але навіть для вчених було важко дати визначення популізму. Частково тому, що в різні часи він втілювався по-різному. Найвідомішими прикладами є праві партії, лідери та рухи, хоча популізм також може бути й лівим. Наприклад, якщо

проаналізувати американську передвиборчу кампанію 2016 року, то ми побачимо, що опонент Дональда Трампа, Берні Сандерс обіцяв практично ті самі речі, що й Трамп, тільки з іншого боку. Наприклад, як і той, він обіцяв загальну безкоштовну медицину — нереальну на той момент річ.

В академічних колах точаться суперечки про те, як класифікувати концепції популізму і що мається на увазі — ідеологія, стиль, дискурс чи стратегія. Наприклад, Норрис та Інглгарт припустили, що популізм — це насамперед «стиль дискурсу» [Norris, Inglehart, 2018]. Але в цих дебатах дослідники схильні погоджуватися з тим, що популізм має два основні принципи: він має претендувати на те, щоб говорити від імені простих людей та протистояти елітному істеблїшменту, який заважає їм реалізовувати свої політичні уподобання.

Ці два основні принципи по-різному подаються різними популістськими партіями, лідерами та рухами. Наприклад, уявлення лівих популістів про «народ» і «еліту» зазвичай об'єднуються навколо соціально-економічних невдоволь, тоді як уявлення правих популістів про ці самі групи, як правило, зосереджені на соціально-культурних проблемах, таких як імміграція тощо. Нездозрозумелість термінів «народ» і «еліта» призводить до того, що основні принципи людиноцентризму та антиелїтизму можуть використовуватися для різних цілей. Таким чином, залежно від погляду на популізм популістська економічна програма може означати або платформу, що просуває інтереси простих громадян і країни в цілому, або платформу, яка прагне перерозподілити багатство для завоювання популярності без урахування наслідків цього для країни. Варто зазначити, що антиплюралісти, (хто не пристає до позиції, згідно з якою існує кілька або безліч незалежних і незвідних одне до одного начал або видів буття, підстав та форм знання, стилів поведінки та ін.) — це ті лідери, які підривають економічне зростання своєї країни. І тут не варто дивуватися, що програми їх зазвичай не передбачають високих темпів економічного зростання, тому найчастіше правлячі популісти — це лідери країн, що розвиваються, або країн з нерозвиненою економікою. Так, у Польщі значну роль у перемозі партії «Право і Справедливість» відіграли обіцянки змінити економічну політику, надаючи більший захист економічно вразливим верствам населення. Такі запропоновані політиками витрати «роздувають» державний бюджет, а їх впровадження не завжди є реалістичним. [Tassoni, 2019].

Поняття популізму — далеко не нове уявлення, але глобальний інтерес до популізму зріс у 2016–2017 роках. Після «Брекзиту» та обрання на посаду президента Америки Дональда Трампа. Це має певні підтвердження: у пошуковій системі *Google* запити на тему «популізм» вагомо підскочили у 2016 році [Google Trends, 2019], також дослідження *The Guardian* свідчить, що кожен четвертий європеєць голосує за популістські партії [Lewis, Clarke, Barr, Holder, Kommenda, 2018], дослідження *Deutsche Bank* показує, що нині рівень популізму є найвищим з кінця 1930-х років, коли популістські настрої у багатьох європейських країнах призвели до встановлення диктатури та початку Другої світової війни [Durden, 2018]. Популізм є поширеним у всій Європі, але саме у Східній Європі його зростання є найбільшим в останні роки [Henley, 2018]. Також докази цього ми бачимо у працях відомих вчених — дослідників популізму. Наприклад, у

Д. Родрика в його праці «Популізм та економіка глобалізації» [Rodrik, 2018] на графіку видно глобальне зростання популізму за п'ять років, а саме у 2015–2016 роках.

У другій половині ХХ століття популізм стали ототожнювати з політичним стилем і програмою латиноамериканських лідерів, таких як Хуан Перон, Жетуліо Варґас та Уго Чавес. На початку ХХІ століття популістські авторитарні режими виникли у Туреччині, Польщі, Угорщині та інших країнах. Тож можна дійти невтішного висновку, що ХХІ століття — це якому час, коли світ побачив різке, безпрецедентне зростання популізму. Здебільше — авторитарних і правих популістів, насамперед у Східній Європі.

Чому це могло статися? Щоб відповісти на це питання, слід розглянути чинники, що впливають на зростання популізму.

Економічні чинники росту популізму

Є кілька повільних трендів, які призводять до зростання нерівності й, відповідно, популізму. Першою чергою, це **зростання імпорту**, насамперед з Китаю після вступу Китаю до Світової Організації Торгівлі у 2001 році; це процес який і в Америці, і в Європі призвів до скорочення робочих місць у промисловості для людей, у яких відносно невисокий рівень освіти. Збільшення імпорту з Китаю з 2000 року призвело до підвищення кількості голосів за Трампа у 2016 році та, в результаті, до його перемоги. Імовірно, що коли б збільшення імпорту з Китаю було вдвічі меншим, результати виборів 2016-го були б іншими [Acemoglu, Autor, Dorn, Hanson, 2016].

Другий повільний тренд це **автоматизація**, що відбувається впродовж останніх 20–30 років, це так само збільшує нерівність, а в результаті маємо зростання популізму. Для людей, особливо з високим рівнем освіти, глобалізація та автоматизація — це хороша новина, для людей з низьким та середнім рівнем освіти — не завжди, ба й навпаки. Нові робочі місця створюються у низькокваліфікованих чи висококваліфікованих послугах. Натомість середні «рутинні» робочі місця зникають завдяки офшорингу та автоматизації [Autor, Dorn, 2013].

Неекономічні чинники зростання популізму

Тут вже відіграють роль **питання культури**, як набору норм, переваг, соціальної поведінки та ставлення один до одного. У цьому сенсі популізм пов'язаний з ідентичністю і з усвідомленням того, що добре, а що погано. Це відносно повільно мінливий фактор, але цілком можливо, що криза якраз активувала культурні протиріччя, що давно накопичилися, і це пов'язано, зокрема, з імміграцією і з протидією так званій мовчазній революції (політкоректність, захист меншин тощо), про яку Роналд Інґлгард [Inglehart, 2014] багато писав починаючи ще з 1970-х років. Зараз відбувається міжпоколінне зрушення в бік ліберальних та прогресивних цінностей, таких як захист меншин, рівність жінок тощо. Але «білі чоловіки середнього віку» не підтримують цей тренд і тому здебільшого голосують за партії, які закликають повернутися до колишніх традиційних цінностей [Inglehart, 2014].

Інший чинник — це **міграції**. Люди занепокоєні тим, що мігранти чи біженці не поділяють ті самі цінності та підривають стійкість соціальної структури, а також що мігранти скоюють більше злочинів та загрожують їхній безпеці. Важливим моментом є й **еміграція** молодих людей зі Східної Європи до Західної, пов'язана з тим, що втрачається національна ідентичність цих країн.

Зрештою, не слід забувати і про **технологічний чинник** — очевидно, що популісти виграють від розвитку інтернету та соціальних мереж.

Але головне питання — чому сплеск популізму утворився саме зараз, адже всі ці проблеми накопичувалися роками. Можна припустити, що, по-перше, останніми десятиліттями спостерігається швидке **зростання еміграції**, по-друге, ми бачили **кризу біженців 2015 року**, пов'язану з війною в Сирії, і по-третє, ця **криза активувала культурні відмінності**, що накопичилися.

Вимірювання впливу популізму на у соціально-політичній сфері

Вимірювання ролі популістичних тез у соціально-політичному житті — таке саме контраверсійне питання, як і визначення терміна «популізм». Існує низка викликів щодо того, як вимірювати популізм, і це пояснює, чому різні дослідники пропонують різні класифікації та різні виміри популізму, а також різні оцінки його недавнього сплеску.

Так би мовити, стандартним і найчастіше використовуваним показником популістських настроїв в Європі є **голосування за популістські партії**. Існує кілька типів показників, що дають змогу вимірювати голосування за популістські партії. Першим можна назвати **частку голосів**, отриману популістськими партіями під час виборів. Його головною перевагою є об'єктивність, оскільки ці дані зазвичай збирають з офіційних звітів про результати виборів. Однак з аналітичної точки зору цей показник дещо обмежений, оскільки дозволяє проводити аналіз лише на регіональному або національному рівні [Agerberg, 2017]. Тому при використанні цього типу даних висновки на індивідуальному рівні неможливі або обтяжені помилками, наприклад коли висновки на загальному рівні помилково тлумачать як підстави для опису поведінки на індивідуальному рівні. Тому набагато частіше використовують інший індикатор — це **самозвіти про поведінку під час голосування** респондентів у відповідних опитуваннях (щодо попередніх або майбутніх голосувань). На сьогодні день його можна вважати найчастіше використовуваним показником у дослідженнях популізму в Європі. Його перевага полягає саме у вимірюванні популізму на індивідуальному рівні (що дозволяє робити висновки й на регіональному та національному рівнях у багаторівневих моделях). Крім того, дуже важливо для емпіричних досліджень, що такий показник вимірюється майже в усіх основних міжнародних дослідженнях (ESS, EVS, ISSP, CSES, EES та ін). Таким чином, безліч гіпотез на різних рівнях аналізу можуть бути перевірені в емпіричних дослідженнях з використанням цього показника. Однак цей підхід до популізму також має певні недоліки та проблеми. По-перше, потрібні списки саме популістських партій, і це може виявитися непростим завданням, оскільки передбачає великий досвід роботи з експертними оцінками державного устрою. Також істотний недолік самозвітів про поведінку при голосуванні пов'язаний зі схильністю респонден-

тів повідомляти хибні дані. Досить добре відомо, що респонденти завищують участь у виборах [Cassel, 2003]. Крім того, вони іноді забувають, як голосували минулий раз, і так само хибно повідомляють про свої наміри у голосуванні. Таким чином, надійність самозвітів про поведінку при голосуванні дещо сумнівна. Однак помилкові відомості можна зважити або іншим чином виправити хибні зібраних даних.

Існують також деякі спроби класифікації популістських партій у Європі [van Kessel, 2015]. Однак вони іноді використовують спірні атрибуції й потребують постійного оновлення. Крім того, у деяких країнах немає великих партій, які можна назвати популістськими, тому вони виключені з міжнародних досліджень як країни, що не мають у своїй партійній системі популістських партій. Щоб виправити цю прикру ситуацію, П. Норис та Р. Інглгарт у своєму останньому дослідженні авторитарного популізму [Inglehart et al., 2019] представив **безперервний показник популізму партій**, який можна було б використати замість категоріальних визначень партій як популістських [Polk et al., 2017]. Оцінки партій у рамках вимірювання популізму отримані в експертному опитуванні Чапел-Гіл і перебувають у вільному доступі для вторинного використання [Chapel Hill, s.a.].

Інша група показників популізму, що також використовується в опитувальних дослідженнях, пов'язана з **позитивним ставленням до популістських партій**. Найбільш стандартний показник — це відповідь на запитання, чи відчують респонденти близькість до якоїсь партії зі списку, пропонуваного респондентам. Якщо респонденти відповідають на це запитання позитивно, їх додатково запитують, наскільки їм близька ця партія. Незважаючи на те, що такий підхід має певні переваги перед самозвітами про поведінку при голосуванні (зокрема, зменшується проблема спотворення інформації), але вадою його є знову ж таки невеликий розмір вибірки. Доволі мало респондентів повідомляють про близькість їм певних партій. Тому використання цього індикатора зумовлює ті самі пов'язані з невеликими розмірами вибірки проблеми, що й у разі самозвітів про поведінку при голосуванні. Остання група вимірюваних параметрів популізму — **поширення популістських настроїв серед населення**. Цей інструмент, застосовуваний у дослідженнях популізму, також передбачає дослідницьке опитування. Однак тут популізм вимірюється через низку оцінних запитань. Зазвичай респондентів просять оцінити ті чи інші твердження й відповісти, чи згодні вони з ними. Найчастіше вчені, які розробляють шкали популістських настроїв, визначають популізм з погляду ідейного підходу, як ідеологію, згідно з якою суспільство поділяють на дві гомогенні антагоністичні групи: «прості люди» і «корумповані еліти». Звичайні люди завжди морально кращі за еліту, яка нелегітимно захоплює й утримує владу, зрадивши інтереси людей [Mudde, 2004; Hawkins, 2009; Mudde, Rovira Kaltwasser, p. 2013].

У світі існують кілька проектів та дослідників що вимірюють популізм. Наприклад, експертне опитування Чапел Гіл [Chapel Hill, s.a.] до опитувань 2014–2017 років включило запитання про значущість партійних маніфестів та популістських заяв. Також на тлі зростання частки пропопулістських голосів і загалом впливу популістів видання *Guardian* у 2018 році започаткувало шести-

місячну серію розслідувань, щоб з'ясувати, хто такі нові популісти, які фактори привели їх до влади і як вони поведуться після приходу до влади. [Lewis, Boseley, Duncan, 2019]. В Україні безперечний і головний драйвер популізму — це економічна незахищеність. Український популізм спекулює на таких темах, як низькі доходи, бідність, корупція, несправедливість, пов'язана з нерівними можливостями, а також кумівства та олігархія. Багато виборців вважають, що українська держава є неефективною, проте вони підтримують радикальні ідеї перерозподілу багатства чи націоналізації активів, які, на їхню думку, дісталися власникам несправедливо. Більшість українців вважають, що доступ до багатства гарантується не тяжкою роботою та перевагами, а політичними зв'язками та хабарництвом.

Що ж насправді думають Українці з приводу обіцянок політиків, які з економічних чинників більшою мірою впливають на сприйняття популістських ідей і наскільки українці схильні до популізму.

Для цього можна звернутись до даних одного з небагатьох досліджень щодо популізму в Україні, проведеного у 2019-му «Центром економічної стратегії» (ЦЕС) [Михайлишина, Ілляшенко, Яблоновський, 2019]. Автори дослідження вибрали вимірювання *підтримки популістських реформ*, тобто з'ясування популістських настроїв.

ЦЕС вимірював популізм з точки зору підтримки різних популістських економічних реформ та змін в економічній сфері, тобто виявляв, як, на думку опитаних, ці реформи вплинуть на їхнє життя та добробут. Автори дослідження вважають, що отримані дані спиратимуться на більш однорідні відповіді, ніж у разі відповідей на запитання про політичні преференції, оскільки відомо, що все, що стосується добробуту громадян, хвилює їх набагато більше, ніж суто політичні заяви. Саме оцінка популістських політик, реформ тощо, а не партій дасть змогу отримати оцінку популізму [Михайлишина, Ілляшенко, Яблоновський, 2019], тому що, як зазначалося раніше, в Україні основним драйвером популізму є економічна нестабільність, а найбільше обіцянок політики дають саме з приводу реформ, які мають провести, коли прийдуть до влади.

Авторами було обрано найактуальніші проблеми, які хвилюють українців, та розглянуто саме ті політичні програми та гасла, які найбільше поширені серед політиків та можуть бути втілені в життя. Дослідники мали намір виміряти підтримку популістських реформ та сподівання на їх реалізацію. Було задано запитання, як, на думку респондента, кожна із популістських пропозицій вплине на добробут його родини, а також про реалістичність упровадження цих пропозицій. Реалістичність з'ясовували, наприклад, через запитання, чи вірить респондент у те, що підтримуваний ним кандидат зможе втілити обіцяне.

Було обрані вісім популістських політик:

1. Підвищити мінімальну пенсію до 5000 грн.
2. Знизити пенсійний вік.
3. Максимальна зарплата має бути не більш як у п'ять разів вища за мінімальну.
4. Газ, видобутий в Україні, слід спрямувати на потреби населення.
5. Знизити вдвічі ціну на газ.

6. Забезпечити гарантоване державою працевлаштування для всіх громадян.
7. Запровадити державне регулювання цін на ліки та харчові продукти.
8. Наказати роботодавцям збільшити зарплату до 1000 доларів.

Найбільшу підтримку має встановлення державного регулювання цін на ліки та продукти. 90% українців вважають, що це позитивно вплине на добробут їхніх батьків, а 75% вважають таку пропозицію і позитивною, і реалістичною. Найменший рівень підтримки має зниження пенсійного віку — однак цю пропозицію підтримують понад 70% українців. Примітно, що більшість українців вважають популістську політику реалістичною, тобто такою, що може бути здійснена кандидатом у президенти, якого вони підтримують. Щодо кожної популістської пропозиції понад 50% українців вважають її реалістичною. Це означає, що коли люди оцінюють їх як такі, що позитивно вплинуть на їхнє благополуччя, то це не абстрактні сподівання та мрії, це — конкретні очікування.

Із зазначеного стає зрозуміло, що рівень підтримки популістських політик є достатньо високим: переважна більшість громадян підтримують усі вісім популістських політик. Але найбільш корисною і реалістичною, на їхню думку, реформою є *регулювання цін на ліки та їжу* — одне тих питань, спекуляції щодо якого найбільш поширені серед політичних кандидатів.

Дуже цікавою є розробка ЦЕС *індексу підтримки популізму* за шкалою від 1–8, що відповідає зазначеним восьми популістським політикам. Методом регресійного аналізу автори дослідили зв'язок між показниками критичного мислення, такими як ставлення, цінності та уподобання, і підтримкою популістських реформ. Відомо, що міжнародні дослідження неодноразово показували, наприклад, взаємозв'язок між довірою до вакцинації та підтримкою популізму [Lewis, Boseley, Duncan, 2019]. Але в Україні зв'язок між підтримкою популізму та довірою до вакцинації виявився меншим, ніж між підтримкою популізму і довірою до ворожок та екстрасенсів. Щодо соціодемографічних параметрів з'ясувалося:

- жінки є більш уразливими до популізму;
- чим менший населений пункт, тим більша підтримка популізму;
- до підтримки популізму більш схильні бідніші верстви населення.

Відомо, що від формулювання певного твердження залежить, як людина сприйматиме його зміст. Автори дослідження вирішили перевірити цю гіпотезу стосовно сприйняття популістських реформ. Пропонувалося перевірити, як змінюється погляд людей на ту чи іншу реформу залежно від запропонованого формулювання. Тобто йшлося про ті самі реформи, але визначені різними словами. Для цього респондентам надавали можливість оцінити два варіанти державної політики у певній царині: один із них становило популістське формулювання реформи, а інший — ні. Виявилося, що коли людям пропонували популістську версію, позитивною таку реформу вважали 84% респондентів, а коли надавали альтернативну, не популістську версію, тоді ту саму реформу вважали позитивною лише 54% респондентів.

Отже, постає питання: як вберегтися від впливу популізму?

Якщо розглядати популізм в Україні як явище, що впливає першою чергою на економічні процеси, то саме економісти завжди наголошують безвідповідальність і демагогію популістів, саме популісти псують інвестиційний та діловий клімат, вкрай важливий для економічного зростання. Тому популісти — це ті лідери, які нівелюють економічне зростання своєї країни.

На мою думку, в Україні слід збільшувати масштаби досліджень та мірою можливості долучатись до міжнародних проєктів з вимірювання популізму, таких як *Chapel Hill Expert Survey*, у якому ще з 2017 року застосовують запитання про значущість популістських партійних маніфестів та заяв.

Популісти в усьому світі ретельно обмірковують свої популістські гасла та політичні програми, але якщо у суспільстві розвивати критичне мислення та надавати людям альтернативу, пояснюючи руйнівний вплив популізму на добробут людей, і надавати раціональні аргументи на користь непопулістських рішень, можна досягти певних результатів щодо призупинення поширення популізму. Варто апелювати до громадянського суспільства, яке є найбільш зацікавленим у скороченні популістських та інших бездієвих політик. Консолідація обізнаних громадян та розвиток критичного мислення здатні протистояти популізму.

Ключова проблема — це сумісність (співвідношення) популізму і демократії як вона потлумачується в сучасній соціології та політологічній аналітиці. Як збалансувати бажання мас, настрої й очікування електорату з оцінками експертів, передбаченнями фахівців, реальними чинниками тощо.

Демократія (її процедури та механізми) та пряме волевиявлення (громадська думка) — це різні речі. Найважливіше — це громадський контроль над владними структурами, розвиток інститутів громадянського суспільства, свобода критики й опонування щодо влади. Уникати популізму, звичайно, важко, але обмежувати та протистояти йому — необхідно.

Джерела / References

- Acemoglu, D., Autor, D., Dorn, D., Hanson, G.H., Price, B. (2016). Import competition and the great US employment sag of the 2000s. *Journal of Labor Economics*, 34(S1), 141–198. DOI: <https://dx.doi.org/10.1086/682384>
- Agerberg, M. (2017). Failed expectations: Quality of government and support for populist parties in Europe. *European Journal of Political Research*, 56(3), 578–600. DOI: <https://dx.doi.org/10.1111/1475-6765.12203>
- Akkerman, A., Mudde, C., Zaslove, A. (2014). How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative Political Studies*, 47(3), 1324–1353. DOI: <https://dx.doi.org/10.1177/0010414013512600>
- Autor, D.H., Dorn, D. (2013). The growth of low-skill service jobs and the polarization of the US labor market. *American Economic Review*, 103(5), 1553–1597. DOI: <https://dx.doi.org/10.1257/aer.103.5.1553>
- Cassel, C.A. (2003). Overreporting and electoral participation research. *American Politics Research*, 31(1), 81–92. DOI: <https://dx.doi.org/10.1177/1532673X02238581>
- Castanho Silva, B., Jungkunz, S., Helbling, M., Littvay, L. (2020). An empirical comparison of seven populist attitudes scales. *Political Research Quarterly*, 73(2), 409–424. DOI: <https://dx.doi.org/10.1177/1065912919833176>

Chapel Hill Expert Survey (s.a). *Datasets on party positions across Europe*. Retrieved from: <https://www.chesdata.eu/ches-europe>

Durden, T. (2018). Geopolitical risk is back to Cold War highs. *Zero Hedge*. Retrieved from: <https://www.zerohedge.com/news/2018-04-15/geopolitical-risk-back-cold-warhighs>

Henley, J. (2018). How populism emerged as an electoral force in Europe. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/nov/20/how-populism-emerged-as-electoral-force-in-europe>

Inglehart, R., Haerpfer, C., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J. et al. (Eds.) (2014). *World Values Survey: Round Six — Country-Pooled Datafile Version*. Retrieved from: www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp

Lewis, P., Boseley, S., Duncan, P. (2019). Revealed: Populists far more likely to believe in conspiracy theories. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2019/may/01/revealed-populists-more-likely-believe-conspiracy-theories-vaccines>

Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 542–563. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x

Mudde, C., Rovira Kaltwasser, C. (2013). Exclusionary vs inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(2), 147–174. DOI: <https://dx.doi.org/10.1017/gov.2012.11>

Müller, J.-W. (2016). *What is populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Mykhailyshyna, D., Illiashenko, P., Yablonovskiy, D. (2019). *How to make Ukrainians less vulnerable to populism?* [Analytical report]. [In Ukrainian]. Kyiv: Centre for Economic Strategy. [Михайлишина, Д., Ілляшенко, П., Яблонівський, Д. (2019). *Як зробити українців менш вразливими до популізму?* [Аналітичний звіт]. Київ: Центр економічної стратегії].

Norris, P., Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Polk, J., Rovny, J., Bakker, R., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Zilovic, M. (2017). Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data. *Research & Politics*.

Populism (s.a.). In: *Google Trends*. Retrieved from: https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=%2Fm%2F01d_sm

Rodrik, D. (2018). Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1, 12–33. DOI: <https://dx.doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>

Seth, J., Bakker, R., Hooghe, L., Marks, G., Polk, J., Rovny, J. et al. (2022). Chapel Hill Expert Survey trend file, 1999–2019. *Electoral Studies*, 75, 102420. DOI: <https://dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102420>

Surmin, Yu. (2009). The sociology of politics [In Ukrainian]. In *Encyclopedic dictionary* (p. 309). Kyiv, Ukraine: European University Press. [Сурмін, Ю. (2009). Соціологія політики. В: *Енциклопедичний словник* (с. 309). Київ: Видавництво Європейського університету].

Tacconi, M. (2019). Illiberal trend: Kaczynski's Poland and the economic populism. *Reset Dialogues*. Retrieved from: <https://www.resetdoc.org/story/illiberal-trend-kaczynskis-poland-soft-economic-populism/>

van Kessel, S. (2015). Populist parties across Europe. In: S. van Kessel, *Populist parties in Europe: Agents of discontent?* (pp. 33–73). London: Palgrave Macmillan.

Одержано / Received 14.11.2022

ОЛЬГА БУРОВА

Популізм: драйвери, вимірювання та запобіжники

Популізм — досить молоде поняття. Воно не має чіткого визначення, не означає єдиної ідеології. В політиці популісти можуть діяти у широкому спектрі — від ультралівого до ультраправого. Вони завойовують прихильність, фокусуючись на важливих для великих груп

населення питаннях, яких з різних причин уникає політична еліта. У Європі це імміграція, у США — втрата робочих місць у промисловості, в Україні — низькі доходи, нерівні можливості, несправедливий розподіл благ, корупція. Останнім часом зростає підтримка популістських партій та політиків. Популісти, зокрема, підтримують традиційні соціальні цінності, націоналізм, виступають проти імміграції. Популісти здатні вплинути на політику. Наприклад, популістська Партія незалежності Сполученого Королівства ініціювала проведення у червні 2016 року референдум про членство Великої Британії в Європейському Союзі, в результаті якого перемогу здобули прихильники Брекзиту — виходу Великої Британії з ЄС. Як зазначає професор Інглгарт, популізм поширюється як реакція у відповідь на трансформацію цінностей і виражає «відкат» від постматеріалістичних цінностей. Політики-популісти безуспішно намагаються знайти вирішення нових проблем, що виникли в результаті глобалізації та формування суспільства штучного інтелекту. Так, пропозиції Дональда Трампа мають переважно ксенофобський та авторитарний характер. Інший американський політик Бернард Сандерс наполягає на розв'язанні гострої проблеми економічної нерівності, але реформи, які він пропонує, малоефективні.

Стаття становить спробу розібратися в тому, що це за явище, які його форми, рушійні сили та соціально-політичні наслідки. Увагу зосереджено на соціологічних аспектах аналізу феномену поширення популізму, зокрема на тому, як вимірюється популізм у Європі, а також на порівнянні з аналогічними прикладами вимірювання в Україні. Подані в статті результати дослідження, проведеного в Україні, дають змогу виявити тенденції зростання популізму та відшукати засоби протистояння йому.

Ключові слова: популізм, демократія, політичні партії, відповідальність політиків, маніпулятивні технології, еліти, громадський контроль, інститути громадянського суспільства

OLGA BUROVA

Populism: Drivers, measurements and protectors

Populism is a fairly young concept. It does not have a single definition, neither does it have a single ideology. Populists can operate in a wide spectrum — from the extreme left to the extreme right. They gain popularity by focusing on issues important to large groups of the population that are avoided by the political elite. In Europe it is immigration issue, in the USA it is the loss of jobs in industry; in Ukraine it is low income, unequal opportunities, unfair distribution of wealth, and corruption. Recently, there has been growing support for populist parties and politicians. Populists, in particular, support traditional social values, nationalism, and oppose immigration. Populists can influence politics, for example, the populist United Kingdom Independence Party initiated a referendum in June 2016 on the UK's membership in the European Union, which resulted in the victory of the supporters of Brexit - the exit of the UK. As Professor Inglehart notes, populism is spreading as a response to the transformation of values, populism expresses a «rollback» from post-materialist values. Populist politicians are unsuccessfully trying to find a solution to the new challenges that have arisen as a result of globalization and the formation of an artificial intelligence society. Thus, Donald Trump's proposals are predominantly xenophobic and authoritarian in nature. Another American politician, Bernard Sanders, notes the solution to the acute problem of economic inequality, but the reforms he proposes are ineffective.

In this article, the author try to understand what this phenomenon is, what forms and drivers it has, and most importantly, how populism is measured in Europe and what examples of measurement there are in Ukraine. The results of a study in Ukraine presented in the article make it possible to identify trends of populism growth and find ways to oppose it.

Keywords: populism, democracy, political parties, responsibility of politicians, manipulative technologies, elites, public control, civil society institutions